

О ГРЕХУ И КАЗНИ

Јелка Ређеп, *Грех и казна божија. Судбине, бишке и предања српског средњег века*, „Прометеј”, Нови Сад 2013

Књига професорке Јелке Ређеп *Грех и казна божија. Судбине, бишке и предања српског средњег века* састоји се од четрдесет и једне студије, које су биле објављиване по стручној периодици и зборницима са научних скупова у временском распону од двадесетак година, од 1994. до 2011. Један од унетих радова, како је наведено у Поговору, тренутно се налази у штампи.

Књига је подељена у три тематска блока, према главној личности, књижевном делу или мотиву који је у центру истраживачке пажње Јелке Ређеп. Први део отвара студија „О греху и казни божијој”, у чијем је знаку и цела књига. Следи представљање деспота Стефана Лазаревића, једне од главних личности ове епохе, као и репрезентативних средњовековних жанрова, попут житија и романа. У другом делу ове књиге већина студија посвећена је *Причи о боју косовском*, а у трећем *Хроникама грофа Ђорђа Бранковића*. У сваком од ових одељака могу се издвојити мали кругови подтема. У првом то су различите особине житијног жанра, посматране у дијахронијској перспективи, у другом реч је о рефлексима средњовековне књижевности у три романтичарске драме о Милошу Обилићу, затим код Милице Стојадиновић Српкиње и код Душана Матића. У трећем одељку посебну подтему чини манастир Ресава.

Грех и казна божија као тема из књижевне и културне историје природно се надовезује на ранија проучавања Јелке Ређеп. Проблему жртве посветила је једну од својих књига *Убиство владара. Студије и огледи*, „Прометеј”, Нови Сад 1998. Уколико прихватимо становиште да је свака особа која трпи насиље жртва, убиство владара може се, такође, третирати у виктимолошком контексту, чак и ако је предмет књижевног дела или усменог предања. Као заједничка карактеристика описа смрти дукљанског кнеза Владимира у *Летопису њога Дукљанина*, краља Стефана Дечанског у Цамблаковом *Житију Стефана Дечанског*, као и цара Уроша у *Житију цара Уроша* од патријарха Пајсија, истакнута је околност да су они пали као жртве, убијени су од стране својих супарника у борби за власт. Створен је, дакле, „стереотип по коме је убица претендент на престо”. Проширујући овакав приступ на судбине средњовековних држава, српске и хрватске, Јелка Ређеп уочила је да легенде њихову пропаст објашњавају на веома сличан начин. Пад под туђинску власт оне схватају као божију казну за грех учињен према домаћим владарима. Према српској легенди, због Вукашиновог греха – убиства цара Уроша, као и због касније Вукове издаје на Косову, божија казна стигла је читав народ, који је пао у турско ропство. Према хрватској легенди, због убиства краља

Звонимира, божија казна дошла је у виду потпадања под Угарску. Иако су обе државе наставиле да постоје и након поменутих догађаја, легенда је губитак самосталности видела у неправедном убиству, односно у греху учињеном према владару. За грех следи казна божја, као последица неверства и прекршаја феудалног односа и завета датог владару.

Са проблемом жртве, дакле, повезана је прича о греху и казни божијој. Према Јелки Ређеп, грех и казна божија могу се посматрати као модел функционисања једног дела средњовековне књижевности, као идеолошки кључ, који нам омогућује њено боље разумевање.

Прича о боју косовском и Хронике грофа Ђорђа Бранковића јесу, у ствари, две велике теме којима се Јелка Ређеп бавила током свог вишедеценијског истраживања српске средњовековне књижевности. Стварању и развоју косовске легенде, праћењу различитих њених мотива и њиховог присуства у *Причи о боју косовском* посветила је књиге *Прича о боју косовском* („Улазница”, Зрењанин 1976), *Косовска легенда* („Славија”, Нови Сад 1995; „Прометеј”, Нови Сад 2007), *Бој на Косову у буџарцијцима и ејским њесмама крајкоџ сѣиха*, у сарадњи са Радетом Михаљчићем (Славија, Нови Сад, 1995; Завод за уџбенике и наставна средства, Београд 1997), *Бисѣру воду замуѣиле. Свађа кћери кнеза Лазара* („Пешић и синови”, Београд 2006) и *Жиѣије кнеза Лазара* („Прометеј”, Нови Сад 2010).

Низ појединачних радова уврштених у други одељак књиге *Грех и казна божија* представљају наставак интересовања за косовске теме. Реч је о текстовима под насловом: „Добровој, син кнегиње Милице и кнеза Лазара”, „Мотив кнежеве вечере”, „Побратими Милоша Обилића”, „На вечери код кнеза Лазара: старац Никлан или Миклан”, „Разговор султана Мурата, кнеза Лазара и Милоша Обилића после Косовске битке 1389”, „Порекло изреке ’стати ногом на грло’”.

У студијама које се баве *Причом о боју косовском* нарочито се добро види истраживачки поступак Јелке Ређеп. У једном од својих радова, под насловом „Размишљање о трећој компоненти (Тезе за расправу о интердисциплинарности)”, *Интердисциплинарност знаности, образовања и иновација*, 1, Загреб 1982, 48–55, изложила је теоријски оквир свог изучавања средњовековне књижевности. Суштина је у интердисциплинарном приступу хуманистичким наукама, које, дакле, не треба посматрати изоловано, него у ширем контексту. „Затварајући се до крајности у најужу стручну област, долазимо у опасност да пренебрегнемо ширину и свеобухватност у разматрању некога проблема или не видимо универзалност неке појаве.” Следећи овакав поступак, дошла је до важних резултата о везама усмене и писане књижевности, њиховом међусобном утицају, као и о заједничким темама, мотивима и сичејним склоповима. И када је реч о фрескосликарству могу се уочити утицаји из књижевности – тако Јелка Ређеп истиче да је цар Урош у манастиру

Псача (1365–1371) представљен као крупан и снажан човек, док је у Светој Тројници код Пљеваља (16. век) налик на нејаког Уроша, каквим га је описала народна песма.

Тезу о интердисциплинарности илуструје и пример о сахрањивању испод ногу, као знаку оданости. Тако је, према *Лейојису ѿоја Дукљанина*, жена дукљанског кнеза Владимира, Косара, била сахрањена испод његових ногу. Милош Обилић сам захтева да буде сахрањен испод Лазаревих ногу, у *Причи о боју косовском*, као и у бугарштици. Овакав начин сахрањивања забележен је и на надгробном натпису Влатка Влађевића.

Посебно је занимљиво указивање Јелке Ређеп на међусобне везе усмене и писане књижевности ове епохе, које је поткрепљено многобројним примерима.

Генеза *Хроника*, трагање за изворима које је гроф Бранковић користио за своје излагање српске историје, омогућило је сагледавање његовог књижевног поступка. Пратећи литературу коју је гроф читао у Букурешту и касније у Бечу, Јелка Ређеп закључила је о његовом ставу према изворима – док је неке дословно преносио, неке је мењао, допуњавао, коментаришао и прилагођавао својој специфичној визији и концепцији.

Бавећи се разнородним темама и писцима из средњовековног периода, Јелка Ређеп их доводи у везу са *Хроникама*. У раду „Одакле Венцловићу податак да је Немања био краљ” указује на могућност да га је Венцловић могао пронаћи управо у неком од преписа или извода из *Хроника*, који су му били доступни у библиотеци Кипријана Рачанина. Реконструишући пут овог податка о Немањи краљу, долази до *Историје* коју је „нашао проигуман врднички Стефан код архимандрита Константина из Студенице и преписао га 1764.” Реч је, у ствари, о изводу из *Хроника*, које је Константин преписивао у Пешти. Боравио је и у Сент-андреји, тако да је „врло вероватно да је ово дело могло бити познато и Кипријану Рачанину и Гаврилу Стефановићу Венцловићу”. Податак о Симеону, краљу Рашке, како наводи Јелка Ређеп, сам гроф Бранковић преузео је од Мавра Орбина.

У раду „О смрти цара Уроша у Причи о боју косовском” Јелка Ређеп прати развитак легенде о убиству цара Уроша у различитим списима. Преко *Карловачког родослова*, *Краљевсѿва Словена* Мавра Орбина, *Жиѿија цара Уроша* од патријарха Пајсија, *Савинског лејојиса* и *Приче о боју косовском*, долази до *Хроника* грофа Ђорђа Бранковића, који је, такође, описао насилну цареву смрт. Тако се пружа могућност дијахронијског увида у овај мотив, његову распрострањеност и варијације, све до осамнаестог века, до *Хроника*. Сам мотив убиства у лову, као „један од највиталнијих фолклорних образаца” Јелка Ређеп изложила је у раду „О греху и казни божијој као жанровским особеностима”, пратећи његово појављивање у списима из различитих традиција и епоха: *Лейојису ѿоја Дукљанина*, *Нибелунзима*, *Повесѿи о Трицијану* и

Ижойи, све до *Жийија цара Уроша* од патријарха Пајсија. Закључила је да се патријарх Пајсије за опис Урошеве смрти служио млађим родословима и летописима, можда и *Бранковићевим летописом* и предањем. „Хришћанска идеја о греху, праведном суду и казни божијој, уклопљена у мотив убиства у лову, истовремено је и топос, тако логично уткан у структуру житија. Овај мотив био је погодан образац за објашњење пропасти српског царства.” Гроф Ђорђе Бранковић је причу о убиству цара Уроша повезао са библијском идејом о греху и казни божијој и у тој светлости дао тумачење пропасти Српског царства, а „овај пример из српске историје савршено се уклапао у средњовековна схватања о пропасти државе”.

Књиге *Гроф Бранковић и усмено предање* („Прометеј”, Нови Сад 1991), *Генеа Хроника грофа Ђорђа Бранковића* („Прометеј”, Нови Сад 2004), уз издање *Анџолоџије* од одабраних одломака из *Хроника* (*Хронике. Анџолоџија*, Матица српска, Нови Сад 2004), као и тридесетак радова посвећених различитим аспектима *Хроника*, сведоче о Јелки Ређеп као о најкомпетентнијем савременом познаваоцу овог дела.

Уколико се подсетимо на рукопис грофа Бранковића, који делује потпуно нечитко, као и на чињеницу да се овај „ерудита, дипломата и визионар” изражавао на неколико језика, јасно је колики је труд био потребан да се ишчита и дешифрује више стотина страница његовог „волуминозног историографског списа (укупно 2681 страна)”. Реконструкција његове лектире посебна је област у приступу *Хроникама* и подразумевала је изналажење и упоређивање текстова на свим језицима којима се овај полиглота служио (латински, румунски, мађарски, српскословенски). Исто тако, само је велика вишедеценијска посвећеност *Хроникама* могла довести до утемељених закључака Јелке Ређеп о грофовим идејама, концепцији његовог дела и коришћеној лектури.

Радови Јелке Ређеп, обједињени у књизи *Грех и казна божија. Судбине, бијке и предања српског средњег века*, представљају научну синтезу која обухвата време од дванаестог до осамнаестог века, са рефлексима на деветнаести и двадесети век. Поред историјског, они имају и свој поетички аспект, будући да су посвећени појединим књижевним жанровима, њиховој структури, као и аутобиографском слоју у појединим делима.

Додатни квалитет овој књизи дају три регистра, именски, регистар географских појмова и регистар историјских извора и књижевних дела, који својим обимом сведоче како о ширини тако и о дијахронијској димензији истраживања Јелке Ређеп.